

עריכת סעודת ברית מילה בבית כנסת

המקור לדין קדושת בית כנסת הוא במסכת מגילה כ"ח ע"א:

"ת"ר: בתי כנסיות: אין נוהגין בהן קלות ראש - אין אוכלים בהן ואין שוחין בהן..."

מאמר זה נסתר מדברי הגמרא בפסחים ק"א ע"א:

"ושמואל - למה לי לקדושי כבי כנישתא? לאפוקי אורחים ידי חובתן, דאכלו ושתו וגנו כבי כנישתא"

הכיצד הותר לאורחים לסעוד וללון בביהכ"ג והרי זה לכאורה קלות ראש? עונה תוספות במגילה כח. ד"ה אין: ובפסחים קא. ד"ה דאכלו: מדובר באורחים שאוכלים ושותים בחדרים הסמוכים. (וע"פ הדעה שממקום למקום באותו בית הוי מקום סעודה)

אכילה של מצוה:

אמנם, תוספות בעצמם (שם בפסחים) מקשים מהירושלמי האומר שהיו אוכלים ושותים שם בקידוש החדש?

ועונים תוספות - זו סעודה של מצוה. ולכן מותר. אך כאן משמע שהאורחים סעדו בביהכ"ג אף סעודה של חולין? ומשיב התוספות: שאכלו בחדר הסמוך. ומוסיף תוספות בפסחים (שם):

"אע"ג דאכילה ושתיה של מצוה מותר, כדאמרינן בירושלמי שהיו אוכלים שם בקידוש

החדש וגם עכשיו נוהגין לשותת כוס הבדלה וברית מילה"

הוא מתיחס כמובן לשתיה של כוס של מצוה בברית עצמה ולא לסעודה, אם כי בשלב זה לפחות אין צורך לחלק ביניהם.

מה נאמר בירושלמי?

מדובר בפסחים פ"א ה"א (ע"ב):

"ר' ירמיה בעי: בתי כנסיות ובתי מדרשות מהו שיהו צריכין בדיקה? (בדיקת חמץ) מה -

צריכא ליה, שכן מכניסים לשם בשבתות ובראשי חדשים".

וי"ג: "בעיבורות ובראשי חדשים".

מדובר על קידוש החדש, או בגירסא השניה - עיבור השנה (קרבת העדה). ובשבתות - מה שהאורחים אוכלים בשבת. (אגב, בענין בדיקת ביכנ"ס מחמץ, מובא בשו"ע טעם אחר - מפני תינוקות שמביאים. ויעוין "טוב ירושלים", לירושלמי שם).

ויש ירושלמי נוסף - סנהדרין פ"ח ה"ב:

"ר' יוחנן הוה עייל לכנישתא בצפרא, ומלקט פירורין ואכיל, ואמר יהא חלקי עם מאן

דקדש ירחא הכא רומשית".

יש פה רמז ל"שיירים". ר' יוחנן היה מלקט פירורים מסעודת מצוה של קידוש החדש "לחבב ולייקר להמתאספים בחבורת סעודת מצוה זו" (פני משה).

סברה של דוחק מקום:

הב"ח ס"י קנ"א ד"ה ומ"ש ותלמידי חכמים מסביר לפי"ז פסק תמוה של הרמב"ם פי"א הל' תפילה ה"ו:

"וחכמים ותלמידיהם מותרין לאכל ולשתות בהם מדוחק".

ומסביר הב"ח, שלפי הרמב"ם לת"ח מותר כל מיני דברים בביכ"ס ובית מדרש כי הוא "ביתא דרבנן". והתיר רק אכילה ושתייה מוגבלים, וזאת בשל הסתירה בין הירושלמי לבבלי, שבבבלי אסור לאכול, ולפי הירושלמי בקידוש החדש אכלו וכנ"ל.

"ומפרש הרמב"ם שבירושלמי מיירי מדוחק, שלא היה להם בית גדול ורחב לסעוד שם כמו בבית המדרש, וכן הך בערבי פסחים, דאורחים אכלו ושתו וגנו בבי כנישתא - מיירי נמי מדוחק שלא ה"ל לאורחים עניים מקום ללון שם כי אם בב"ה וב"מ. זאת היא דעת הרמב"ם, אבל דעת רבינו (הטור) אינו כן אלא אפילו אכילה ושתייה מותר לת"ח אפילו שלא מדוחק, ואע"פ שאית ביה קלות ראש ביותר" כדכתבו התוס' (מגילה כח, ב) בד"ה ואעפ"כ, וכ"ש דמותרין ת"ח בשאר תשמישין (חשבונות) דמותר.

א"כ: נכנס לכאן גורם נוסף: דוחק. שהוא לפי הב"ח אליבא הרמב"ם גורם נוסף לקולא, להתיר לת"ח לאכול וכן לעניים כשאין מקום אחר. [כך מפרשת הגמרא בפסחים קא, א דאורחים (עניים) אכלו ושתו בבי כנישתא].

משמע שהותרה אפילו סעודת רשות!

אמנם יעוין מג"א קנא, ס"ק ב' שמתיר לת"ח מפני שלא יתבטלו מלימודם, וזהו ה"דוחק" של הרמב"ם, ודוחה את הב"ח (ע"פ לבושי שרד).

דעה יותר מקילה – או"ז

באו"ז (הגהות אשר"י מגילה פ"ד/ז):

"...ומותר לאכול ולשתות בבתי כנסיות ובבתי מדרשות אפילו בני אדם שאינם תלמידי

חכמים".

(ומובא בב"י בסוף סימן קנא, ובב"ח בריש הסימן).

הב"ח מסביר את דעתו שמדובר על אורחים עניים לפי שעה, וכדעת הר"ן בשם הרמב"ן. ויש עוד היתרים בענין תלמידי חכמים, מדוחק ושלא מדוחק ואכמ"ל.

פסק בענין היתר סעודת מצוה

שו"ע קנ"א/ד:

"לצורך ב"ה מותר לאכול ... ואפילו לצורך מצוה אחרת כגון כשנקבצים לעבר השנה

בב"ה, מותר לאכול שם".

ובמג"א ס"ק ה הביא את הסמ"ק יום א' מצוות התלויות בלב ו' שכתב דסעודת מצוה מותר.

אלא שכאן באה ההסתייגות:

"ופירש בהג"ה, כגון עיבור שנה¹, שאין בה קלות ראש".

ושתי הבנות בהגדרת סעודה שאין בה קלות ראש:

א. מג"א: דאין עולין בה אלא פת וקטניות ומדייק מחצית השקל ס"ק ה': משמע שסעודה גדולה אסור.

(ואולי זה בעיבור שנה, שהרי בקידוש החדש היו עושים סעודה גדולה לעדים. אלא שקידוש החדש לעדים היו עושים בחצר אחת בירושלים ובית יעזק – היתה נקראת ר"ה כ"ג ע"ב (וכנראה זו סעודה אחרת).

ב. בפמ"ג אשל אברהם קנ"א/ה תולה את הדבר בשכרות:

"סעודת מצוה שיש בה שכרות אסור, הואיל ויש בה קלות" (ראש).

משמע אם אין אלכוהול - אין בעיה לעשות סעודת מצוה גדולה בבית הכנסת.

ומבאר "הר צבי" ע"ג ד"ה ובדרך:

"בסעודה כזו שאין בה חשש שיבוא לידי שכרות, הרי מצד עצמה אין בה קלות ראש, ורק כשהיא במקום קדוש כמו ביהכ"ה, בכלל קלות ראש היא. ולכן כשהיא סעודת מצוה, אז גם מצד קדושת המקום אין בזה קלות ראש, שדבר של מצוה מקומו במקום קדוש ומותר. משא"כ בסעודה ששכיח ביה שכרות, ומצד עצמה יש בה קלות ראש - גם כשהיא מצוה אסורה בביהכ"ס, כיון שהיא קלות ראש מצד עצמה".

פסקי אחרונים

ערוה"ש או"ח קנ"א/ו:

"וכן לצורך מצוה מותר, כמו בזמן הקדמון שהיו נכנסים לעיבור השנה לבהכ"ס, ולא היו הולכים לבתייהם כלל - יכולים לאכול ולישן שם. אך הם היו עולים רק בפת וקטניות! וכן כשעושים סיום על מסכתא וכ"ש על יותר - יכולים לאכול מעט בביהמ"ד, דזהו סעודת מצוה.

ולקבוע שם סעודה גדולה נראה שאינו כדאי, ואין לעשות כן רק בדוחק גדול. וזהו דווקא בסעודת מצוה של תלמוד תורה, ולא של מצוה אחרת כסעודת ברית מילה או פדיון הבן או חתונה - אסור, דאין לזה שייכות לבהמ"ד".

כלומר: בדוחק, ורק בסיום מסכת - רק אז התיר סעודה גדולה.

כף החיים קנ"א ל"ד: מחמיר - רק לשתות מעט יין לכבוד התורה, ולהזהר שלא יהיה שם שיחה בטלה וכדו', רק ד"ת ושירות ותשבחות.

1 הערת המביל"ד:

בהג"ה (רבינו פרץ) שלפנינו ס"ק י"א - גירסא שונה "כגון של עבור החדש דאין בה קלות ראש. ולפי"ז הערתו של הרב המחבר לענין קידוש החדש (המובא בסוגריים לאחר דברי מחצית השקל - אינה במקומה. גירסתנו משתלבת היטב בדעת הירושלמי המובא בתוס' פסחים קא. שהיו אוכלים ושותים בקידוש החדש.

שואל ומשיב שתיתאה ג': אין לעשות סעודת מילה בבית הכנסת. (מובא יחווה דעת ח"ג/י).

לעומתם בחיי אדם כלל י"ז/י"ד מתיר בפשיטות ל"מצוה אחרת - מותר לישן גם לאכול שם".

גם במשנה ברורה ס"ק כ מביא את הפרי מגדים שאסר רק סעודה שיש בה שכרות. "ומ"מ, הנוהגים להקל לעשות סעודת סיום הש"ס בביהמ"ד מפני שאין להם מקום אחר מרווח לזה - אין למחות בידם, דיש להם על מי לסמוך". ומסביר בשער הציון י"ד:

1. שביהכ"נס בבל על תנאי אפילו בישובן (לא נכנסנו לנושא זה כאן, ויש לבדוק אם התנאי חל אוטומטית. וגם זה לא בבל כאן. וע"ע אג"מ וע"א מ"ה. מצד שני אכן יש כאן על תנאי כי זה לא בית כנסת קבוע).
2. לפי הירושלמי שמדובר על שבתות ור"ח (ולא על עיבורות) - "אז בודאי לא היה פת וקטניות בלבד"!

והוכחה זו מובאת גם ביחווה דעת ח"ג/י שראשונים רבים התירו לאכול סעודה שלישית בשבת בבית כנסת, ומסתמא אכלו כל צרכם.

*ומכאן מובן ששאלו את הפוסקים איך מותר לעשות סעודה שלישית בבית הכנסת? הר צבי ע"ג מתיר סעודת מצוה שאין בה שכרות, אך טוען שסעודת שבת שלישית היא לא סעודת מצוה. ציץ אליעזר ח"ד/כ"ב דוחה דבריו, וטוען שזו בהחלט סעודת מצוה. אלא שאין להגיש משקאות משכרים, כמו שהזכיר ההר צבי. אג"מ ח"א מ"ה:

"ולצורך מצוה קצת, כגון לאכול סעודה שלישית בשבת אף שאין צורך גדול, שהרי יכול כל אחד לאכול בביתו, נוהגים כמעט בכל המקומות להתיר. ואף לעשות משתה בקריאת החתן או בר מצוה נוהגין להקל, אף שאין ברור שיש בזה ענין מצוה. והחסידיים נוהגים בכל בתי כנסיות שלהן להתיר אף בדבר הרשות ממש, כהא דאכילה ושתייה ביום האי"צ. א"כ מוכרחים לומר, שנוהגין כרש"י והג"א בשם או"ז שמוותר על תנאי אפילו בישובן לאכילה ושתייה וכה"ג אף בלא דוחק. ונמצא שנפסק כן עתה להלכה אף אם אולי רק בדורות האחרונים התחילו לנהוג כן.

וביחווה דעת ח"ג/י מביא מספר ראשונים הסוברים שסעודת שבת מותר לאכול בתוך בית הכנסת. שהיא סעודת מצוה.

וכן זה זיכוי הרבים כי דורשים בד"ת. זו צרכי הרבים שיש ראשונים שמתירים. כלומר שיוכלו ללמוד עד סמוך לשקיעה ולהתחיל סעודה לפני שקיעה, ואח"כ שוב ד"ת.

לסיכום:

דין קדושת בית כנסת כוללת איסור אכילה ושתייה.

יש היתרים של ת"ח - לא נכנסנו לזה.

יש היתרים כשבנוי על תנאי - לא נכנסנו לזה.²

יש היתרים כשזה לצורך מצוה בירושלמי ובראשונים - ויש הגבלות של אחרונים בחלקם

- שלא תהיה סעודה גדולה, ושלא תהיה שכרות בסעודה.

רבים מתירים כשאין שכרות, ולכן נראה להקל לעשות סעודת מצוה בבית הכנסת, ללא

אלכוהול.

נותרה בעינה בעיה שבמשך הסעודה ידברו דברי חולין בתוך בית הכנסת. ולכן נראה

שזה לא מומלץ, אא"כ אין שום מקום אחר לעשות.

2 ראה ביה"ל לסימן קנא ד"ה "אבל בב"כ שבא"י" שאפשר לסמוך על הסוברים שמועיל תנאי גם בישובן ובארץ ישראל.

